

MONTSERRAT RICHOU I LLIMONA*

***APORTACIONS A L'ESTUDI
DEL COMERÇ FRUMENTARI BAIXMEDIEVAL:
L'ASSALT I SEGREST DE LA COCA
DE GUILLEM MOREY (1361)***

ABSTRACT

The study of legal proceedings originating as a result of the assault suffered on 24 December 1361, by the "coca" Santa Eulàlia, owned by Guillem Morey, a citizen of Barcelona and admiral of Catalonia, will allow us to get into the political and commercial Catalonia of the mid 15th century.

INTRODUCCIÓ

Els llibres i manuals notariais medievals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona apleguen documentació de caràcter privat i, per tant, informen sobre els àmbits familiar i patrimonial dels homes i de les dones de la Ciutat Comtal, així com de la població del seu entorn rural més proper. En aquesta documentació, hi predominen les escriptures generades arran dels contractes d'esposalles, de les darreres voluntats i de les actuacions relacionades amb els patrimonis agrícola, manufacturer, comercial i rendístic.

Molt de tant en tant, en aquests protocols notariais, l'investigador pot trobar-hi una sèrie de documents excepcionals. En general, es tracta de fonts que reflecteixen

* IRCVM, Institut de Recerca de Cultures Medievals, UB. Aquest article forma part dels projectes d'investigació «Escassetats, fams i mortaldats a Catalunya a l'edat mitjana. Estudi i corpus documental» de l'Institut d'Estudis Catalans (PT2008-S0118-RIERA01), dirigit pel doctor Antoni Riera i Melis, i «Carestia, hambre y mortalidad en la Cataluña medieval: explicaciones y representaciones de las crisis de ciclo corto y los malos años en la historia» del Ministerio de Ciencia e Innovación (CARHAMORT HAR2008-03031/HIST), dirigit pel doctor Pere Benito i Monclús.

xen aspectes del món medieval que no acostumaven a escripturar-se en l'àmbit notarial privat. Dins d'aquestes fonts, també destaca una minoria que sobresurt de la pràctica notarial més habitual, perquè s'escripturaren amb una minuciositat de detalls inusual.

Aquest article té per objectiu oferir una presentació exhaustiva d'una font excepcional de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona que reuneix els dos requisits enunciats al paràgraf anterior. Es tracta del sumari d'un procés judicial relacionat amb l'assalt sofert, el 24 de desembre de 1361, per la coca *Santa Eulàlia* de Guillem Morey, ciutadà barceloní i vicealmirall de Catalunya, i que el monarca encarregà al jurista Jaume de Vallseca. Per això en un únic document, elaborat pel notari barceloní Francesc de Lavernosa i mitjançant un conjunt de fonts de diversa tipologia, es pot conèixer amb tot detall l'assalt i segrest de la *Santa Eulàlia*, efectuats pel genovès Perino de Grimaldi, les actuacions de Raimon de Tous, procurador dels damnificats, i la tasca realitzada per Vallseca.¹

Com en la major part de la documentació baixmedieval, el llatí apareix com a llengua predominant per a la redacció d'aquesta font. Malgrat això, quan el notari realitzà les transcripcions de les declaracions efectuades davant del comissari Jaume de Vallseca, respectà moltes de les expressions dels testimonis. Per això, en aquestes declaracions s'observa un llatí farcit d'expressions i oracions en català, que reflecteixen la manera de parlar de la gent de mar.²

D'aquestes declaracions també cal assenyalar altres aspectes que més endavant podran constatar-se en alguns apartats del present article. En primer lloc, cal deixar constància de la perfecta combinació dels estils directe i indirecte que aporta una inestimable vitalitat a les explicacions dels damnificats, fet que no acostuma a aparèixer en la documentació notarial de caire privat.³ En segon lloc, cal evidenciar la notorietat d'algunes explicacions dels testimonis, en les quals es recorden les reflexions efectuades durant l'assalt i segrest. I, en tercer lloc, cal destacar la importància dels detalls aportats per la majoria dels testimonis. Gràcies a aquesta informació ha pogut elaborar-se una minuciosa reconstrucció de l'assalt i el segrest de la coca *Santa Eulàlia*, així com també s'han pogut estudiar altres aspectes relacionats amb el comerç frumentari de la segona meitat del segle XIV.

1. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Francesc de LADERNOSA, *Llibre comú* (1362-II-17/1362-XI-4), fols. 39V-63. D'ara endavant, quan es faci referència a aquest document, només s'especificarà el foli corresponent.

2. Es tracta d'una escriptura notarial d'una extensió considerable, a la qual s'ha hagut de dedicar molt de temps i paciència, sobretot en la lectura d'aquelles paraules i fragments pràcticament il·legibles, per als quals s'ha hagut d'esmerçar la làmpada d'infrarojos de l'arxiu.

3. En canvi, precisament aquest factor és característic de la documentació de caire judicial i de les cròniques.

LA MEDITERRÀNIA CENTRAL: CRUÏLLA D'INTERESSOS I ESCENARI DE CONFLICTES

L'assalt i el segrest de la coca *Santa Eulàlia*, reiteradament identificats en la font analitzada amb actuacions piràtiques, representen un episodi més de les rivalitats polítiques i comercials entre Gènova i el Principat de Catalunya per l'hegemonia en el sector Mediterrani occidental.⁴ En aquests enfrontaments hi estigueren implicats directament o indirectament la major part dels països cristians de la ribera marítima, els quals aportaren altres fronts d'hostilitats en l'afany de defensar els seus interessos politicocomercials a la Mediterrània.

Mentre que la zona de Sicília generava conflictes entre el Principat i els Anjou,⁵ les illes de Còrsega i Sardenya enfrontaren Catalunya amb la comuna de Gènova i els genovesos güelfs instal·lats a la Provença.⁶ Per tant, aquesta zona de la Mediterrània central fou un dels espais geogràfics on es produïren més atacs corsaris i piràtics, que demostren que aquesta zona fou una cruïlla d'interessos i alhora un escenari de nombrosos conflictes.⁷

4. «I catalani aggredivano e a loro volta venivano aggrediti. Rifleso del complicato intreccio militare, mercantile, economico e giurico innesco dagli incidente sul mare sono le concessioni delle marche o rappresaglie», Pinuccia F. SIMBULA, *Corsari e pirati nei mari della Sardegna*, Cagliari: Consiglio Nazionale di Ricerche/Istituto sui Rapporti Italo-iberici, 1993, pàg. 56.

5. Aquestes tensions venien de molt abans. Carles d'Anjou, que senyorejava a la Provença, Itàlia meridional i Sicília, tenia com a principal enemic Pere el Gran perquè ambdós tenien per objectiu conquerir enclavaments estratègics de la Mediterrània central com Ifríquiya. El 30 de febrer de 1282, amb les «Vespres Sicilianes», revolta siciliana que produí una gran matança d'angevins a Palerm, s'originà l'inici de l'expulsió dels Anjou de Sicília. Amb l'arribada de tropes angevines a les costes sicilianes i el setge de Messina, els sicilians optaren per donar suport a Pere el Gran, el qual entrà triomfal a Palerm el 4 de setembre de 1282. Aquest esdeveniment provocà la retirada de les tropes de Carles d'Anjou a l'altra banda de l'estret de Messina. Amb anterioritat, l'any 1245, els Anjou havien aconseguit el comtat de Provença, mitjançant l'enllaç matrimonial de Carles de França, després comte d'Anjou, rei de Sicília i de Nàpols, amb Beatriu I de Provença, filla de Ramon Berenguer V, darrer comte provençal emparentat amb el Casal de Barcelona. Finalment, l'11 de maig de 1258, amb la signatura del Tractat de Corbeil, acordat entre Lluís IX de França i Jaume I, el comte rei catalanoaragonès renuncià als seus drets sobre la Provença a favor de Margarida, filla de Ramon Berenguer V de Provença i muller del monarca francès.

6. Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, «Publicazioni dell'Istituto di Storia Medioevale e Moderna dell'università degli studi di Cagliari», 16-22 i 26, Pàdua: CEDAM-Casa Editrice Antonio Milani; vol. I, (1330-1354), 1971; vol. II (1355-1360), 1976, i vol. III (1361-1387), 1982; Suzanne DUVERGÉ, «Le rôle de la Papauté dans la guerre de l'Aragon contre Gènes (1351-1356), *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, núm. L (1933), pàg. 221-249 i «La solution du conflit entre l'Aragon et Gènes (1357-1378), *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, núm. LI (1934), pàg. 240-284.

7. Així, Josefina Mutgé documentà l'any 1322 com el de l'atac piràtic genovès sofert per Esteve Bordell, mercader i ciutadà de Barcelona a Trapani, Josefina MUTGÉ i VIVES, «Contribució a l'estudi del comerç al Mediterrani occidental en el segle XIV: l'atac piràtic a la coca d'Esteve Bordell», *Anuario de Estudios Medievales*, 24 (1994), pàg. 465-478; M. Rosa MARTÍN i FÀBREGA, *Marques i represàlies a*

A partir de l'any 1323, quan l'illa de Sardenya fou conquerida per l'infant Alfons, fill de Jaume II, les picabaralles entre Gènova i la corona catalanoaragonesa es materialitzaren en enfrontaments bèl·lics, com els de la guerra del període 1351-1360/1378, en atacs corsaris o piràtics⁸ i en l'ajuda que genovesos güelfs i gibel·lins oferiren en múltiples ocasions als rebels sards.

La guerra amb Gènova s'inicià l'any 1351 i finalitzà amb la signatura d'un tractat de pau l'any 1378. Oficialment, les hostilitats cessaren amb la sentència arbitral, redactada pel marquès de Monferrato l'any 1360. Malgrat això, com que Pere el Cerimoniós no acceptà el resultat de la sentència, els enfrontaments entre els dos contendents continuà manifestant-se amb l'exercici de la pirateria.

La distinció entre pirateria i corsarisme ha estat un tema força debatut pels estudiosos medievalistes. Des dels anys setanta de l'anterior segle, gràcies a les aportacions d'una sèrie d'estudiosos com Michel Mollat, hi ha un consens generalitzat que reconeix l'existència d'una diferència jurídica i la posada en escena d'unes actuacions similars entre ambdues pràctiques.⁹

Per a Mollat, l'origen del corsarisme ha de cercar-se en la lluita estatal contra la pirateria. I, per tant, el poder estatal «normalitzà, enquadrà, utilitzà i controlà» les seves pràctiques mitjançant les patents de cors.¹⁰ És a dir, amb una autorització o llicència oficial que permetia atacar les embarcacions dels països enemics. A més a

la Corona d'Aragó. L'etapa final del regnat de Pere el Cerimoniós (1373-1386). Tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, 2001, vol. 1, pàg. 37.

8. A les illes de Sardenya i Còrcega, moltes naus foren capturades per capitans o patrons de les galeres reials del Principat que defensaven les mars de Sardenya. Entre aquests, cal assenyalar Berenguer Morey, M. Teresa FERRER i MALLOL, «El cors català contra Gènova segons una declaració del 1370», a *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra medioevo ed età moderna*, Roma: Studi Storici in memoria di Alberto Boscolo, 1993, vol. II, pàg. 274 i 276. Berenguer Morey era fill del vicealmirall Guillem Morey. Des de l'any 1369, Berenguer Morey actuà com a mercader a Sardenya, Gènova i sobretot a Sicília com a factor de Joan Morey, el seu germà. Durant els anys 1370 i 1374 fou capità de dues galeres que vigilaren les costes de la revoltada judicatura d'Arborea. Posteriorment, exercí com a batlle de la Ciutat Comtal des de l'any 1375 al 1378, Víctor HURTADO, «Berenguer Morey, mercader de Barcelona i la seva activitat diplomàtica amb Pisa l'any 1387», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII). 2.-Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. III, Sàsser: Carlo Delfino editore, 1996, pàg. 531-532.

9. «Leurs champs d'action sont les mêmes : les zones les plus fréquentées par la circulation maritime, c'est à dire, les approches des ports, les étroits, les ponts de passage nécessaires dans les conditions nautiques de la fin du Moyen Age», Michel MOLLAT, *Guerre de course et piraterie à la fin du moyen âge : aspects économiques et sociaux. Position des problèmes*, Torí: Bottega d'Erasmus, 1977, pàg. 476.

10. Michel MOLLAT, *Guerre de course et piraterie à la fin du moyen âge : aspects économiques et sociaux. Position des problèmes*, pàg. 473. Per a aquest fet, M. Teresa Ferrer i Mallol prefereix distingir les accions de cors de les piràtiques i, per tant, abandonar «la tipificació de les persones per a tipificar els fets», M. Teresa FERRER MALLOL, «Corso i pirateria entre Mediterraneo y Atlántico en la baja edad media», a *La Península Ibérica entre el Mediterráneo i el Atlántico: siglos XIII-XV*, Cadis: Diputación de Cádiz, 2006, pàg. 256-257.

més, també podien capturar-se i/o realitzar actes de pillatge sobre aquelles naus relacionades amb una carta de marca.¹¹

El corsari era un professional de la guerra naval, un expert en navegació i en enfrontaments armats i, a més a més, un empresari. El manteniment de l'embarcació, de la seva tripulació i del seu armament resultava car. Per aquest motiu, calia un mercat de guerra per treballar i el conflictes latents de la Mediterrània central facilitaren el desenvolupament de les seves activitats. No obstant això, l'activitat corsària i piràtica també fou exercida per patrons d'embarcacions comercials. En força ocasions, les seves captures foren la resposta a atacs que ells mateixos havien sofert.¹²

La penúria financera de la corona catalanoaragonesa no pogué assegurar la regularitat en la tramesa de tropes a la zona Mediterrània central, per això la utilització del corsarisme per part de l'Estat també fou un recurs força emprat. Però, d'altra banda, la situació econòmica també dificultà tot sovint l'enviament de virtualles i soldades per pagar les tropes catalanes instal·lades a l'Alguer i a Càller. Aquesta situació es bandejà amb la confiscació de gra i d'altres mercaderies provinent d'embarcacions comercials fins i tot catalanes.¹³

Després d'una captura, els captors podien optar per diferents opcions: emportar-se l'embarcació amb la càrrega i la tripulació presonera, apropiar-se de la nau i alliberar la seva tripulació, descarregar-la de les mercaderies més valuoses i abandonar-la, cremar-la o enfonsar-la.¹⁴ En altres ocasions, com la del document que s'analitza, els captors demanaren la satisfacció d'un rescat. També s'escripturaren «pseudovendes» en les quals la víctima del robatori de l'embarcació reconeixia com a legítim propietari de la nau segrestada el seu agressor, el qual figurava en el document de compravenda com a comprador. Per tant, el preu satisfet per la víctima podria considerar-se com un rescat dissimulat o enmascarat.¹⁵

En un primer moment, les revoltes sardes es focalitzaren en els territoris dominats per pisans i genovesos, com és el cas de l'Alguer amb els Doria, d'origen genovès, mentre que la judicatura dels Arborea, senyorejada amb jutges d'origen català, mostrà el seu suport als monarques catalanoaragonesos.¹⁶ Aquesta situació canvià a

11. Teòricament, la carta de marca tenia per objectiu recompensar els damnificats dels danys soferts per atacs i robatoris, infringits per pirates o corsaris d'altres països. A la pràctica, en força ocasions s'utilitzaren com a excusa per apropiar-se dels béns de comerciants estrangers.

12. M. Teresa FERRER MALLOL, «Corso i pirateria entre Mediterraneo y Atlántico en la baja edad media», pàg. 258 i 266.

13. M. Teresa FERRER MALLOL, *La conquesta de Sardenya i la guerra de cors al Mediterrani*, digital.csic.es/bitstream/10261/26148/1/Ferrer_Sardegna.pdf.

14. M. Teresa FERRER MALLOL, «Corso i pirateria entre Mediterraneo y Atlántico en la baja edad media», pàg. 304.

15. Michel MOLLAT, *Guerre de course et piraterie à la fin du moyen âge: aspects économiques et sociaux. Position des problèmes*, pàg. 478.

16. Durant el regnat d'Alfons el Benigne, Hug II d'Arborea va casar sis dels seus set fills amb representants de la noblesa catalana, Caterina CUBONI, «Mataró i la presència dels jutges d'Arborea a Catalunya (s. XIV)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 65 (1999), pàg. 6.

partir de l'any 1347, precisament quan Marià IV d'Arborea succeí el seu germà Pere davant d'aquesta judicatura.

L'any 1354, Pere el Cerimoniós encapçalà una esquadra a Sardenya per sufocar-hi les revoltes dels diferents sectors de l'illa. Amb aquesta actuació militar el Cerimoniós obtingué el control sobre l'Alguer. Però, seguidament, es veié obligat a reconciliar-se amb el jutge Marià IV d'Arborea, el qual havia trencat l'aliança acordada el 1322 entre el seu pare Hug II i Jaume II, perquè havia de tornar immediatament al Principat a causa dels problemes sorgits amb Pere el Cruel de Castella.

Malgrat el nou tractat de pau, la situació a Sardenya continuà essent problemàtica. El jutge d'Arborea seguí conspirant, revoltant-se de nou els anys 1356, 1364 i 1368, quan la corona catalanoaragonesa necessitava invertir tots els seus recursos en la guerra dels dos Peres.¹⁷

En aquest escenari d'hostilitats, les principals ciutats marítimes provençals tingueren un paper destacat. Des de la meitat del segle XIII, aquestes ciutats mantenien una fluida relació comercial amb Sardenya, sobretot per proveir-se de cereals (bàsicament blat i ordi) i vendre-hi el vi excedentari de les seves collites, així com draps de llana del Llenguadoc o del nord de França.¹⁸

La ciutat de Niça fou una de les primeres ciutats marítimes provençals a oferir des de l'any 1298 el seu suport a la facció genovesa güelfa refugiada a Mònaco, enfrontada a la gibel·lina. Com a fruit d'aquests contactes, des de la primera meitat del segle XIV, gran part de la força naval provençal fou absorbida per les expedicions angevines armades per lluitar contra els catalanoaragonesos.¹⁹

Tot i així, el període 1326-1353 es considera com un dels períodes més fructífers pel que fa a les relacions comercials sardoprovençals, mantingudes amb els ports de Bossa, Oristany i l'Alguer, depenents els dos primers de la judicatura d'Arborea i el darrer dels Doria.

Durant l'interval 1343-1349, l'actitud mantinguda per la ciutat de Niça favorable a la facció güelfa, instal·lada a les costes provençals i enemiga de la corona ca-

17. Per aprofundir en aquest tema, vegeu PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, edició a cura de Ferran Soldevila, Barcelona: Edicions 62/Edicions Orbis S.A, 1980; Jerónimo de ZURITA, *Anales de Aragón*, edició de Àngel CANELLAS LÓPEZ, edició electrònica de José Javier Iso (coord.), Saragossa: Institución Fernando el Católico, <http://ifc.dpz.es>; Francisco de VICO, «Historia general de la isla y reyno de Sardenia dividida in siete partes», a Francesco MANCONI, *Historia general de la isla y reyno de Sardenia dividida in siete partes*, («Scrittori Sarsi») Cagliari: Centro di Studi Filologici Sarsi/CUEC.

18. Així per exemple, «l'exportation des céréales avait fait l'objet d'une clause particulière dans le privilège accordé aux Marseillais le 25 novembre 1250 par le juge d'Arborée», Alain VENTURINI, «Les Etats Angevins et la conquête aragonaise de la Sardaigne: les réactions des Provençaux (1323-1382)», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*. 2.-*Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. III, pàg. 745-746 i 751, nota 6.

19. Alain VENTURINI, «Les Etats Angevins et la conquête aragonaise de la Sardaigne: les réactions des Provençaux (1323-1382)», pàg. 747.

talanoaragonesa, s'estengué a totes les ciutats marítimes de la Provença. Per aquest fet, aquestes poblacions donaren suport a les reivindicacions de Jaume III, rei de Mallorca, que havia estat desposseït del seu reialme pel seu cosí Pere el Cerimoniós.²⁰ A partir d'aquest moment i com a acte de represàlia, les naus i costes provençals començaren a patir les incursions d'embarcacions catalanes i el comerç sardo-provençal inicià una involució fins el 1350.

La mort de Jaume III, rei de Mallorca, no significà pas la desaparició dels atacs contra naus i territoris provençals. De manera que la major part de les ciutats provençals marítimes respongueren favorablement a les peticions de Marià IV d'Arborea, aliat dels genovesos, quan l'any 1364 volgué revoltar-se de nou contra Pere el Cerimoniós.²¹

Des de l'any 1356 fins al 1375, l'anomenada «guerra dels dos Peres» enfrontà el regne de Castella amb tots els regnes de la corona catalanoaragonesa per l'hegemonia peninsular.

S'inicià amb Pere el Cruel de Castella, aliat dels genovesos, i continuà amb el seu germanastre i successor Enric de Trastàmara, antic aliat del Cerimoniós.²² Posteriorment, a partir de l'any 1364, aquest conflicte de caire peninsular esdevingué un nou escenari de la Guerra dels Cent Anys.²³ Precisament l'excusa que aprofità Pere el Cruel per declarar la guerra al Cerimoniós fou l'atac perpetrat a Sevilla per Francesc de Perellós a unes naus genoveses. Francesc de Perellós era el capità de nou

20. Alain VENTURINI, «Les Etats Angevins et la conquête aragonaise de la Sardaigne: les réactions des Provençaux (1323-1382)», pàg. 748.

21. Marsella fou una de les ciutats provençals que no accedí a les peticions del jutge d'Arborea. Aquesta ciutat optà per afavorir els tractes comercials que mantenia amb les ciutats de Barcelona, Mallorca i Cotlliure, així com la importació de coral alguerès, Alain VENTURINI, «Les Etats Angevins et la conquête aragonaise de la Sardaigne: les réactions des Provençaux (1323-1382)», pàg. 749-750.

22. Enric de Trastàmara, germanastre del monarca castellà Pere el Cruel, fou afillat de Rodrigo Álvarez d'Astúries, de qui rebé el títol de comte de Trastàmara, l'any 1345. Enric de Trastàmara encapçalà una revolta nobiliària contra el seu germanastre amb l'objectiu d'aconseguir el tron castellà. Enric de Trastàmara i Pere el Cerimoniós uniren els seus esforços contra el monarca castellà. Malgrat això, l'accés d'Enric al tron castellà no deturà les hostilitats entre els regnes contendents. Per aprofundir sobre aquesta temàtica vegeu Julio VALDEÓN BARUQUE, («Temas de hoy. Historia») *Los Trastámaras. El triunfo de una dinastía bastarda*, Madrid: Ediciones Temas de Hoy, S.A., 2002, pàg. 11-49. Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, *La guerra de los dos Pedros y la frontera castellano-aragonesa en el siglo XIV*, tesi doctoral inèdita de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Complutense de Madrid, 1947, 3rd., Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «La financiación aragonesa en la guerra de los dos Pedros», *Hispania*, XIX, (1959), pàg. 3-43.

23. L'any 1362, Pere el Cruel subscrigué el tractat de Londres i un any més tard Pere el Cerimoniós establí una aliança amb França. Aquests pactes facilitaren l'expansió en terreny peninsular de les hostilitats que des del 1337 enfrontaren Anglaterra i França, Julio VALDEÓN BARUQUE, «La Guerra de los Cien Años en la península Ibérica», a *Pere el Cerimoniós i la seva època. Anuario de Estudios Medievales*, 24 (1989), pàg. 47-57.

galeres que Pere el Cerimoniós havia posat al servei del monarca francès, en la lluita que aquest sostenia contra Anglaterra.²⁴

Quan es produí l'atac i el segrest de la coca *Santa Eulàlia*, la corona catalanoaragonesa estava en treva amb Castella, vigent des del maig del 1361 fins al setembre de l'any següent, quan Pere el Cruel reinicià les hostilitats. Durant aquesta primera fase de la guerra contra Castella, tots els regnes de la confederació catalanoaragonesa foren atacats pels seus adversaris. A Catalunya, l'any 1359, destacà la presència de la flota castellana, en la qual també participaren naus genoveses i portugueses, que pretenia atacar Barcelona. Aquesta flota s'enfrontà a l'armada catalana.

Aquesta inestabilitat política originà una permanent situació d'inseguretat en el comerç català de la Mediterrània occidental, així com un pou sense fons, al qual Pere el Cerimoniós hagué d'adreçar una gran quantitat de recursos humans i materials. El finançament de la guerra contra Gènova, de les empreses de pacificació de l'illa de Sardenya i de la guerra dels dos Peres suposaren un gran esforç fiscal per part de la població del Principat i causaren l'alienació de part del patrimoni reial, mitjançant compravendes a carta de gràcia. De fet, com que el rei estava obligat a reunir corts per demanar els subsidis i no podia recaptar-los sense la seva aprovació, aquestes aportacions pecuniàries endarreriren moltes de les operacions militars que hagué de dirigir Pere el Cerimoniós durant el seu regnat als diversos fronts.

L'ASSALT I EL SEGREST DE LA COCA «SANTA EULÀLIA»²⁵

La coca *Santa Eulàlia* fou construïda «en la ribera de la mar de Barchinona» per Jaume de Pellfort, el qual compartia la propietat de l'embarcació amb el vicealmirall²⁶ Guillem Morey, membre de l'oligarquia mercantil barcelonina i incondicional

24. «E la dita guerra començà en aital manera, ço és, que, per volentat e llicència nostra, foren armades en la ciutat de Barcelona nou galeres per ofecials del rei de França, de les quals fo capità per lo dit rei de França mosèn Francesc de Perellós. Lo qual capità menà les dites galeres, en nom e així com a capità del dit rei de França, en les parts de Normandia, contra lo rei d'Anglaterra. E, passant per les mars de Sibília, lo dit capità pres e robà alguns genovesos qui eren ab lo dit rei de Castella... E, per greuge que n'hac, tramès-nos lletres... en què ens notificà lo greuge que el dit capità li havia fet e alguns altres greuges. E concloïen les dites lletres «que d'aquí adelant no queria ésser nuestro amigo», PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, pàg. 190; Rafael TÀSIS, *Pere III el Cerimoniós. Resum del regnat*, («Col·lecció Popular Barcino», 213) Barcelona: Editorial Barcino, 1968, pàg. 52-53.

25. Amb la finalitat de contribuir a l'estudi de la pirateria i el corsarisme baixmedieval s'han tingut en compte les pautes proposades per Michel MOLLAT l'any 1980, Michel MOLLAT, «Essai d'orientation pour l'étude de la guerre de course et la piraterie (XIIIe-XVe siècles)», *Anuario de Estudios Medievales* 10 (1980), pàg. 743-749.

26. El cap suprem de la flota de guerra dels regnes de la Corona d'Aragó era l'almirall. Aquest càrrec sempre fou ocupat per membres de l'alta noblesa catalana. Al davant de Catalunya, València i

en la seva fidelitat vers el monarca.²⁷ Pellfort posseïa un quart de la nau i la patro-nejà en el seu primer viatge.²⁸

En la construcció de la coca *Santa Eulàlia*, també hi participaren alguns artes-ans com Guillemó Jornet, Bernat Riba i Jaume Martí, els quals posteriorment for-maren part de la seva tripulació com a mariners.²⁹ La gran majoria de la resta de la tripulació també havien vist com es construïa aquesta nau a Barcelona.

El notari barceloní Pere Ullastrell escripturà el contracte de nòlit de la *Santa*

Mallorca hi havia un vicealmirall, nomenat generalment entre els representants més destacats de l'es-tament ciutadà i mercantil. El de Catalunya acostumava a viure a Barcelona, M. Teresa FERRER i MALLOL, *Jurisdicció i control de la navegació a la ribera i mar de Barcelona*, digital.csic.es/bitstream/10261/21705/1/Navegació.pdf, pàg. 122.

27. Durant el regnat de Pere el Cerimoniós, Galceran Marquet, Guillem Morey i Francesc d'Aver-só foren alguns dels barcelonins que ocuparen el càrrec de vicealmirall. Destacaren per la seva inter-venció en la guerra en cors contra els genovesos i en la regulació de la navegació. L'any 1357, Guillem Morey intervingué, juntament amb el batlle Sacosta, en la interpretació de les ordinacions reials de la navegació, M. Teresa FERRER i MALLOL, *Jurisdicció i control de la navegació a la ribera i mar de Bar-celona*, pàg. 122.

L'any 1351, coincidint amb el primer any de la guerra contra Gènova, Guillem Morey fou no-menat vicealmirall. Dos anys més tard, fou ambaixador de Pere el Cerimoniós amb Francesc de Bell-castell. Ambdós tenien la missió d'informar Marià d'Arborea que les tropes catalanoaragoneses s'ha-vien desplaçat a Sardenya per combatre per mar els genovesos. Entre els anys 1356 i 1360, Guillem Morey actuà com a procurador reial i restituí les possessions de Mataró i Gelida del jutge Marià IV d'Arborea. El 2 de febrer de 1361, Marià d'Arborea oferí unes credencials a favor de Guillem Morey, enviat reial, per tractar l'enllaç nupcial de la seva filla Beatriu, per la qual oferí un dot de 50.000 florins, amb Raimon Berenguer, cosí de Pere el Cerimoniós i futur comte d'Empúries. L'enllaç no s'efectuà, ja que dos anys més tard, Beatriu esposà amb Eimeric IV de Narbona, Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, vol. I, pàg. 95, 170-171, vol. II, pàg. 171, nota 61 i vol. III, pàg. 6-7.

A la crònica de Pere el Gran, quan s'explica l'avenença amb el dogo de Venecià, signada el 16 de gener de 1351, i els preparatius de l'armada naval d'aquest monarca, es descriu Guillem Morey i altres consellers del vicealmirall Bonanat Descoll com a «ciutadans de Barcelona, e los pus aptes hòmens e pus destres que nós havíem, en tota senyoria, en lo fet de la mar», PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, pàg. 171-172.

28. Amb anterioritat, Jaume de Pellfort havia estat còmit de diverses naus i galeres de l'estol reial i, per tant, tenia una sòlida experiència marítima. Per exemple, a Sardenya, havia estat còmit d'una galera, patronejada per Reixac; a Flandes, d'una galera dirigida per Lleó Martí i a Romà-nia d'una galera de l'estol de Ponç de Santa Pau, declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43. Per tant, és molt probable que, al febrer del 1352, Jaume de Pellfort participés en la batalla del Bòsfor, en la qual Ponç de Santa Pau fou mortalment ferit, Rafael TÀSIS, *Pere III el Cerimoniós. Resum del regnat*, pàg. 44. Com a patró de la coca, tenia la responsabilitat de reclutar i pagar a la tripulació, equipar la coca, estipular els contractes de nòlit i era judicialment responsable del que concernia l'embarcació, Anna UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, («Curs d'his-tòria de Catalunya», 8) Barcelona: Edicions de la Magrana/Institut Municipal d'Història, 1985, pàg. 61.

29. «sab del offici de mestre daxa, la ayda a fer», declaració de Guillem Jornet, fol. 45. El mestre d'aixa o fuster havia d'encarregar-se de la reparació de les parts de fusta de la nau, Anna UNALI, *Ma-riners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, pàg. 55.

Eulàlia.³⁰ A més del notari, també hi foren presents Jaume de Pellfort,³¹ el mariner Bernat de Riba,³² Pere Anglès, escrivà de la coca,³³ i els mercaders Ferrer Verdager³⁴ i Esteve Oliver.³⁵ Per aquest contracte, Guillem Morey i Jaume de Pellfort, copropietaris de la coca, havien de percebre «ad rationem quatuor tarinorum menys quart per salma» del carregament de forment que havia de transportar-se des de Sardenya.

Per una carta d'Antoni Noguereda,³⁶ a Oristany circulaven tota mena de rumors sobre la presència de la galera de Perino de Grimaldi a l'Alguer.³⁷ Per això, Jaume de Pellfort, patró de la *Santa Eulàlia*, considerà oportú prendre una sèrie de mesures. Per tant, ordenà que traguessin les veles i els timons de la coca³⁸ i, a més a

30. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 44. Malauradament, no es conserva cap llibre ni manual d'aquest notari a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona que coincideixin amb les dates del nòlit ni amb els successos ocorreguts posteriorment.

31. «in instrumento naulamenti inde facto inter hic testes et mercatores et marineros qui cum dicta cocha fuerunt quod instrumenta factum est in posse Petru Uyastrelli, notario Barchinone», declaració de Jaume Pellfort, fol. 44.

32. «...en la dita coca havia més DC salmes de forment entre tots...que ell ferma a la carta de noliegament per XX salmes e axi era convengut entre.l patró e els mercaders», declaració de Bernat de Riba, fols. 46v-47.

33. «in instrumento naulamen facto, in posse Petri Uyastrelli, notarii Barchinone, in confeccione cuius fuit pressens testes iste», declaració de Pere Anglès, fol. 57. En diverses ocasions, a Pere Anglès se l'escripturà com a Pericó Anglès. Amb l'objectiu de no originar confusions als lectors i lectores, s'ha optat per identificar-lo només com a Pere Anglès.

34. «hic testes firmavit in instrumento nauleamenti dicte coche», declaració de Ferrer Verdager, fol. 57v.

35. «Interrogatus quodmodo scit, dixit pro quo eo quia ipse qui erat patronus cum Petrus Angles, scriptor dicte coche, receperant ipsum frumentum et misserant illud in dicta cocha et pro dictis ducentis tresdecim salmis debebant ipsi Bernardus Oliveri et Stephanus Oliveri in dicto capitulo nominati et convenerant dare nulum in civitate Barchinona ipsi testis», declaració de Jaume Pellfort, fols. 43v-44.

36. No es té informació sobre Antoni Noguereda ni se sap la identitat del receptor de la carta, ja que aquesta informació, segons la font consultada, es transmetia com un rumor. Malgrat això, està provada l'existència de correspondència per informar als comerciants i agents municipals amb l'objectiu d'assabentar-los dels moviments de les embarcacions mercantils, dels seus carregaments, dels preus de les mercaderies, dels valors dels canvis de moneda, de la presència de pirates, dels seus itineraris i de llurs captures, Jacques HEERS, «Entre Gênes et Barcelone. Les ports français du Languedoc: guerre, commerce et piraterie (1380-1450 environ)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 24 (1994), pàg. 517.

37. Declaració de Bernat Paloma, fol. 55v. Tot i que Perino de Grimaldi apareix escripturat en el document com a Petrus, Perinus i Periconus, a l'article només s'utilitza l'accepció correcta, és a dir, Perino. De la mateixa manera, no es respecta la traducció catalana de «Grimaldi» per «Grimalt» i s'utilitza el cognom original, que apareix en alguna ocasió quan s'esmenta el seu germà Karloto o Carlo de Grimaldi.

38. Els ports foren un dels indrets escollits per realitzar incursions piràtiques i corsàries, atès que en aquells moments part de la tripulació o la seva totalitat havia desembarcat. Per això, més endavant les ordenances d'alguns ports obligaren a mantenir la guàrdia de les naus del port i a treure d'aquestes les veles i els timons, M. Teresa FERRER MALLOL, «Corso i pirateria entre Mediterraneo y Atlántico en la Baja Edad Media», pàg. 295. Gairebé la meitat de les 89 captures realitzades a Sicília entre els anys

més, que no s'efectués el carregament del forment que s'havia comprat a Marià IV, jutge d'Arborea.³⁹

Malgrat el seu neguit, Jaume de Pellfort fou convençut pel jutge, favorable a tancar els tractes de la compravenda de cereal i de la conveniència d'endegar el carregament de la coca. Segons la declaració del mercader barceloní Bernat Paloma, Marià d'Arborea digué a Jaume de Pellfort «que carregàs la dita coca que erat in portu Oristany quod nos pensava que Peiry de Grimalt los dampnagans car en pau eren e que.ll dicendo hec del jutge los daria refrescament e que per amor del sestarien de fer lus mal et ita fecerunt hic testes et alii mercatores carregaren la cocha et tornaren hi les veles e les timons».⁴⁰

El 24 de desembre de 1361, de bon matí, quan tot just havia sortit el sol, en el viatge de tornada a Barcelona, a poques milles d'Oristany, al cap de Sant Marc, «qui és a la bocha del port», la tripulació de la *Santa Eulàlia* observà com una galera armada amb 50 ballesters i una barca de tretze rem i 4 ballesters se'ls anava acostant.

Aquesta situació provocà una diversitat d'opinions sobre les actuacions que s'havien d'emprendre.⁴¹ Mentre el patró i alguns mariners consideraven que el millor era no defensar-se,⁴² la resta de la tripulació pensava que el més convenient era fer-ho.⁴³ Així, Romeu Ferrer, mariner, de Sitges, recordava en la seva declaració que en aquells moments «no havia vent e que no.s porien defendre calaren, en donant més perdre la roba que si perdessen la persona e la roba tot ensemps».⁴⁴

De fet, segons Jaume Pellfort, patró de la coca, la tripulació d'aquesta embarcació es trobava en inferioritat de condicions per defensar-se «per tal com la galea era pus alta que la cocha qui era carregada...i entre la galea e la barcha havia CCLX persones de més e en la cocha no havia sino XVII homes et V infants».⁴⁵

Quan la galera i la barca rodejaren la *Santa Eulàlia*, «ço es cascuna a cada costat de la dita cocha»,⁴⁶ en Pere Segura, que era un presoner català de la galera,⁴⁷ els di-

1298 i 1458 tingueren lloc als ports o a la sortida d'aquests, Henri BRESCH, «Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicilie 1300-1450», Roma: École Française de Rome, 1986, pàg. 338-339.

39. Declaració de Jaume Martí, servicial de la *Santa Eulàlia*, fols. 48 i 48V.

40. Declaració de Bernat Paloma, mercader de Barcelona, fols. 58V-59.

41. «Division havia en la dita cocha inter patronum et marineros qui no volien calar», declaració de Romeu Ferrer, mariner, fol. 54V.

42. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 54.

43. «et hic testes cum aliis sociis suis gorniren se es meseren... per defendres», declaració de Pere Francesc, mariner de Sitges, fol. 49.

44. Declaració de Romeu Ferrer, mariner de Sitges, fol. 54.

45. Declaració de Jaume Pellfort, fols. 42 i 44. En aquesta declaració s'evidencia de forma clara i concisa la inferioritat de condicions en què es trobava la tripulació de la coca. Aquesta embarcació era una presa fàcil per a una galera, que era més ràpida i tenia la capacitat de transportar una tripulació molt més nombrosa. Per a l'origen i evolució de la coca medieval, vegeu Antonio ORTEGA VILLOSLADA: «La coca en el intercambio mercante Atlántico-Mediterráneo», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/1 (2008), pàg. 429-444..

46. Declaració de Romeu Ferrer, de Sitges, fol. 54.

47. Declaració del mariner Pere Francesc, fol. 49.

gué tot cridant: «prohomens, calats, que vosaltres sots bons homes et lo patró de la galea és bon hom, perquè trobarets ab ell tota cortesia. Et si no.u fets, tots hirets a bees aygua!». ⁴⁸ I afegí que «qui qui.s volia defensar que.s defensàs, los altres que.s mesaren en altra banda». ⁴⁹ Gràcies a aquestes paraules, es pot observar l'estratègia d'atac emprada pels agressors, que es trobaven frec a frec amb les seves víctimes, la utilització de presoners per enviar ordres entenedores per a la tripulació de les naus assetjades i la intimidació a la qual se'ls sotmetia des del primer moment.

Des de la galera, el seu patró els preguntà «alta voce» a qui pertanyia la coca i ordenà al patró de la coca que anés a la galera. Jaume de Pellfort, patró de la *Santa Eulàlia*, tot pensant que intimidaria el seu interlocutor, li respongué que la coca era del jutge d'Arborea. ⁵⁰ I seguidament ordenà que calessin l'embarcació. ⁵¹

En aquells moments, alguns membres de la tripulació aconsellaren Jaume de Pellfort que no es desplaçés a la galera. Tenien por de les represàlies que la mentida de Pellfort podia desencadenar, ⁵² atès que el patró de la galera ja havia escridassat Pellfort tot dient-li: «com me gosses tu dir que aquesta cocha sia del jutge. Ne portes senyera sua». En aquesta intervenció, també li havia fet saber les seves intencions: «si rescatar la volia que mill e CC florins li hauria a dar». ⁵³

Malgrat les recomanacions d'alguns dels seus homes, Jaume de Pellfort es desplaçà a la galera amb una barca, acompanyat per dos membres de la seva tripulació, en Pere Francesc i en Jaume Martí. ⁵⁴ I, efectivament, quan estigué a la galera, Perino de Grimaldi, el seu patró, li recriminà violentament la mentida ⁵⁵ i li llegí un escrit, que li havia entregat el seu germà Carlot de Grimaldi. ⁵⁶ En aquell, hi constava el nom de l'amo de la coca i els de tots els comerciants barcelonins que tenien mercaderies a la *Santa Eulàlia*. ⁵⁷ Per tant, de manera similar als comerciants i a les autoritats de molts municipis costaners que rebien informació escrita sobre els moviments de naus, mercaderies, pirates i corsaris, aquests darrers també tenien contactes que els facilitaven tota aquesta informació. El fet de disposar d'informació prèvia era molt important per a l'èxit de l'operació i, per tant, els interessats a obtenir-la pagaven considerables sumes de diners.

48. Declaració de Berenguer de Gavet, fol. 58V.

49. Declaració de Bernat Oller, fol. 51.

50. Declaració de Jaume Pellfort, fol. 42.

51. Declaració de Berenguer Pigot, fol. 52V.

52. «Et hic testis et alii dicte coche responderunt dicto patrono que no fos per res que si.s s-brien la veritat i valia més que.s deffenssen que si no perdien tot ço del llur», declaració de Berenguer Pigot, fol. 52V.

53. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 42.

54. Declaració de Pere Francesc, fol. 49.

55. A la seva declaració, Jaume de Pellfort explicà que Perino de Grimaldi l'havia amenaçat «que li trauria los uyls sinó li dehia veritat», declaració de Pere de Pellfort, fol. 42.

56. «No us cal parlar que be sebem que la cocha és den Morey», declaració de Pere Francesc, fol. 49.

57. Declaració de Jaume Pellfort, fol. 42.

Mentrestant, la coca fou assaltada per trenta genovesos de la galera que s'apoderaren de forma violenta de la nau, de les seves mercaderies i de tots els béns de la tripulació i dels mercaders que viatjaven a la *Santa Eulàlia*. En aquesta actuació també s'emportaren mig despullats com a ostatges set integrants de la tripulació. Només en Jaume Pellfort, en Pere Anglès, escrivà de la coca, i el mercader barceloní Bernat Paloma pogueren conservar tota la seva roba, atès que havien de desplaçar-se a Oristany amb l'objectiu d'aconseguir els 1.200 florins de rescat.⁵⁸ Per això, Perino de Grimaldi els facilità un llaüt i féu saber a Jaume Pellfort, patró de la coca, que «si volia la coca que fos tornat ab lo rescat a hora del primer gal».⁵⁹

A Oristany, en Jaume de Pellfort explicà a Marià, jutge d'Arborea, tot el que havia succeït i li demanà un préstec per poder abonar el rescat de la *Santa Eulàlia*. Tot seguit aquest jutge es reuní amb el seu consell, però fins al vespre del dia següent, el consell no concedí 1.000 florins en concepte de «mutui» a Pellfort.⁶⁰ Aquest import Marià d'Arborea l'entregà a Antonio de Medici, qui, segons Jaume de Pellfort, era un «januensis que és d'aquells deseretats del Alger». Per consegüent, Antonio de Medici havia perdut les seves possessions arran de la seva participació en alguna de les revoltes alguereses antiaragoneses.

Antonio de Medici amb 10 homes sards a cavall acompanyaren el patró de la coca fins al cap de Sant Marc, on els estava esperant en Perino de Grimaldi. Aquest no acceptà la reducció de l'import del rescat i, segons en Jaume Pellfort, «ipse patronus dixit que si no li.n donaven mil e dosents que no.n faria res».⁶¹

Pellfort insistí en la seva pretensió de recuperar la coca i proposà que Antonio de Medici aportés els 200 florins que mancaven de l'import exigít per Grimaldi i que, posteriorment, els podria recuperar mitjançant el seu soci, el mercader Bernat Paloma que romania a Oristany.⁶² Malgrat això, Perino de Grimaldi no accedí a la seva petició i li comunicà «que no faria res del rescat» i tot seguit «féu vogar la galea e ana avant».⁶³ Abans, però, alliberà alguns integrants de la tripulació, entre els quals

58. «Interrogatus quam violenciam fecerint illi de galea hic testi et aliis qui cum eo erant. Et dixit que com si foren acostat ab armes ut predixit pujaren hi be XXX homes janoveses cum dicto patrono dicte galee e vam ne gitar tots los hòmens qui.y eren e trencaren les caxes e prengueren tot ço qui.y era e manaren sen la cocha ut predixit ab tota lurs roba que res nols jaquiren, salvo quod hic testi jaquiren, per ço com havia anar davant lo jutge, una gramalla de burell e un capó e una camisa blancha e una espaha que.ls demanà hic testis que li donassen», declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43.

59. Declaració de Bernat Oller, fol. 50V.

60. «Et dictus judex congregato consilio et habita deliberatione deliberavit quod dari tamen assecurarentur bene quod mutuaret hic testi mille florenos qui amore ipsius judicis patronus ipsius galee diminueret ducentos florenos quos petebat ultra ipsos mille quos dare posset pro rescato dicte coche» i «per verba dictus judex tenuit hunc testem ita tot lo divendres vigilia nativitatís Domini et in crastinum usque a horam vespprorum», declaració de Jaume de Pellfort, fols. 42 i 42V.

61. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 42V.

62. «Et cum hic testes diceret que per dosents florenos no staria missit socium suum en Paloma a Oristayn», declaració de Jaume de Pellfort, fol. 42V.

63. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 42V.

hi havia els mariners Berenguer Pigot⁶⁴, Romeu Ferrer,⁶⁵ Jaume Maimó⁶⁶ i el mercader Ferrer Verdaguer.⁶⁷

De totes maneres, com que el patró de la coca havia arribat més tard de l'hora acordada, ja feia hores que la *Santa Eulàlia* i set dels seus tripulants havien endegat el seu viatge cap a Marsella, sota el comandament de Carloto de Grimaldi, germà de Perino.⁶⁸ Així, doncs, el pagament dels 1.200 florins tampoc no hauria pas comportat la recuperació de la coca, de les seves mercaderies ni dels ostatges.

La tripulació segrestada de la *Santa Eulàlia* estava integrada per set mariners. En Guillemó Jornet,⁶⁹ en Bernat de Riba,⁷⁰ en Pere Francesc,⁷¹ i en Berenguer Gavet⁷² viatjaren a Marsella amb la coca *Santa Eulàlia*, mentre que en Jaume Martí⁷³ i en Bernat Oller⁷⁴ ho feren en la galera de Grimaldi.

Quan tots ells arribaren al port provençal de Marsella, foren alliberats i tornaren a Oristany amb una barca, després d'haver estat remant tres dies. A les seves declaracions, aquests ostatges deixaren constància del fred que passaren i explicaren que havien estat perseguits per alguns provençals que havien intentat penjar-los, tot acusant-los de ser espies del comte de Trastàmara.⁷⁵ Els tràngols soferts per aquests ostatges a la Provença s'expliquen per la situació política del moment i perquè era freqüent el desembarcament d'espies per obtenir informació sobre l'avituallament d'armades enemigues.

La notícia d'aquest atac piràtic recorregué tota l'illa⁷⁶ i durant tres dies seguits es realitzaren crides a Oristany per citar a Perino de Grimaldi o el seu procurador, amb l'objectiu que compareguessin a la duana d'Oristany per «hoir, examinar al-

64. Declaració de Berenguer Gavet, fol. 58.

65. Declaració de Romeu Ferrer, fol. 54.

66. Declaració de Jaume Maimó, fol. 57V.

67. Declaració de Ferrer Verdaguer, fol. 57.

68. «Et cum ipse patronus dicte coche non venisset hora conventa, patronus ipsa galea amarina la nau e trames la... ad civitate Marsilie», declaració de Bernat Oller, fol. 50V.

69. Declaració de Guillemó Jornet, fol. 44V.

70. Declaració de Bernat de Riba, fol. 46V.

71. Declaració de Pere Francesc, fol. 49.

72. Declaració de Berenguer Gavet, fol. 58V.

73. Declaració de Jaume Martí, servicial de la nau *Santa Eulàlia*, fol. 47.

74. Declaració de Bernat Oller, fol. 51.

75. «Et cum ipse patronus dicte coche non venisset hora conventa, patronus ipsius galee amarina la nau e trames le, ut post dici audivit ab illis de dicta galea et ab illis qui cum dicta cocha fuerunt, ad civitatem Marcilie que a la dita ciutat la havia menada et remerunt testem hunc per tres dies et alios que cum dicta galea erant et post lappsi trium dierum dimissuerunt testem hunc et alios predictos in dicti capitis de Sent March de nocte et ex tunc dictam galeam non viderunt»; «que.l volien penjar e li han fet soferir molt. Tres jorns que stech ab la dita galea que no havia sinó una gonella que tot li havien levat», declaració de Bernat Oller, fols. 50V, 51 i 52V. Segons Guillemó Jornet, l'havien volgut «penjar en Prohença dient que era spia del comte de Trastàmara», declaració de Guillem Jornet, fol. 45V.

76. Declaració de Julià de Mogró, d'Oristany, fol. 55.

cuns testimonis quis volien examinar contra ell per tant com havia presa segons ques dega una cocha de Guillem Morey, de Barchinona».⁷⁷

De fet, es va realitzar un primer procés a Oristany, ja que Raimon de Tous, el procurador dels damnificats, en demanà una còpia, que s'adreçà als cònsols de la mar de la ciutat de Barcelona i posteriorment s'entregà a Jaume de Vallseca, encarregat d'investigar aquest cas. Del contingut d'aquest procés només es coneix la taxació judicial dels damnificats, car el contingut de la resta no es transcriu a la font analitzada.

LES ACTUACIONS DELS DAMNIFICATS

Gairebé un mes més tard de l'atac sofert per la *Santa Eulàlia*, concretament el 26 de gener de 1362, Jaume de Vallseca, llicenciat en dret i comissari reial, inicià la investigació d'aquesta «depredacione seu raubacia» per encàrrec de Pere el Cerimoniós, el qual li confià la tasca de «facere iudicium et justiciam».

Setze dies abans, Guillem Morey, propietari de la coca, assistí a una audiència reial en la qual exposà els fets, demanà justícia «in negociis raubaciarum et piraticam in mari exercium» i presentà una declaració redactada en capítols. En aquests, s'exposà que era el primer viatge de la *Santa Eulàlia*, s'identificà als damnificats i les pèrdues sofertes en el robatori. Quant a les mercaderies robades, cal assenyalar que la valoració presentada per Guillem Morey ascendí a 2.265 lliures barceloneses i que el forment fou la mercaderia més abundant (vegeu la taula 1).

TAULA 1

Propietaris dels béns i les mercaderies	Mercaderies i béns capturats
Bernat i Esteve Oliver, mercaders, de Barcelona	213 salmes de forment
Guillem de Soler, mercader de Barcelona	50 salmes de forment
Ferrer Verdaguer, mercader de Barcelona	202 salmes de forment, vestits, arnesos d'altres mercaderies no especificades
Guillemó Jornet, mariner de Barcelona	Mercaderies i béns no especificats valorats en 20 lliures
Jaume Maimó, mariner de Barcelona	Mercaderies i béns no especificats valorats en 37 lliures

continua

77. Declaració de Pantaleó de Sòria, oriünd i domiciliat a Oristany, fol. 55V.

Propietaris dels béns i les mercaderies	Mercaderies i béns capturats
Bernat de Riba, mariner de Barcelona	Mercaderies i béns no especificats valorats en 70 lliures
Romeu Ferrer, mariner de Begues	Mercaderies i béns no especificats valorats en 27 lliures
Jaume Gibert	Mercaderies i béns no especificats valorats en 30 lliures
Guillem Roig	Mercaderies i béns no especificats valorats en 25 lliures
Berenguer Gavet	Mercaderies i béns no especificats valorats en 16 lliures
Bernat Paloma, mercader de Barcelona	102 salmes de forment, robes i arnesos
Pere Anglès, escrivà de la coca, habitant de Barcelona	34 salmes de forment, robes i una caixa amb roba, armes i altres béns.
Jaume de Pellfort, patró de la nau	9 salmes de forment, una bóta plena de farina, dues pells de cérvol, un «marsupium» de vellut negre, en el qual hi havia 10 florins d'or i 13 sous, i una caixa amb vestits i arnesos, valorats en 30 florins.
Bernat Oller, mariner, de Barcelona	Nou quintals de formatge, 50 esterells de forment, i altres mercaderies: formatges, 25 ll en croats, un «siulet» d'argent, que valia 2 florins, 20 parells de gallines, una caixa plena de «sevo», una caixa plena de vestits i arnesos, valorada en 100 florins o més; 10 florins d'or, 10 lliures alfonsines i 20 sous.
	Total : 616,5 salmes de forment aproximadament.

Raimon de Tous actuà com a procurador dels barcelonins Guillem Morey, Guillem de Soler, Jaume de Pellfort, d'altres mercaders i mariners damnificats pel robatori i, per tant, féu el seguiment de tot el procés. Gràcies a la seva tasca, es poden conèixer els resultats de la investigació realitzada per Jaume de Vallseca des del 26 de gener de 1362 fins al 10 de juny del mateix any, data en la qual aquest comissari dictà sentència. Abans, però, de cloure aquest afer, ambdós individus hagueren de treballar de valent per aconseguir informació.

Durant quinze dies, des del 26 de gener de 1362 fins al 8 del mes següent i amb cinc sessions, setze testimonis van comparèixer davant del comissari Jaume de Vallseca per ser interrogats. Testificaren onze membres de la tripulació, dos mercaders que viatjaven a la coca, dos oristanyesos i un habitant de castell de Càller (vegeu la taula 2).⁷⁸

78. Les declaracions d'aquests testimonis són cabdals, ja que han aportat informació de gran utilitat per a l'elaboració de l'explicació documentada dels diferents apartats del present article.

**TAULA 2. TESTIMONIS INTERROGATS
PER JAUME DE VALLSECA**

1362,1,26

1. Jaume de Pellfort, mariner i patró de la coca, de Barcelona
2. Guillem Jornet, mariner, de Barcelona

1362,1,29

3. Bernat de Riba, mariner, de Barcelona
4. Jaume Marí, servicial de la coca, de Barcelona
5. Pere Francesc, mariner, de Barcelona
6. Bernat Oller, mariner, de Barcelona

1362,2,3

7. Berenguer Pigot, mariner de Sitges
8. Romeu Ferrer, de Begues

1362,2,5

9. Julià de Mogró, oriünd i domiciliat a Oristany
10. Pantaleó de Sòria, oriünd i domiciliat a Oristany
11. Guillem d'Aranyola, habitant del castell de Càller

1362,2,8

12. Pere Anglès, escrivà de la coca, habitant de Barcelona
13. Ferrer Verdaguer, mercader, de Barcelona
14. Jaume Maimó, mariner, de Barcelona
15. Berenguer Gavet
16. Bernat Paloma, mercader, de Barcelona

A partir del dia 10 de febrer de 1362, Jaume de Vallseca es reuní amb Francesc Roma i altres oficials reials amb l'objectiu d'obtenir una declaració jurada dels damnificats. Aquests havien de ratificar la taxació dels béns sostrets en l'atac piràtic presentada, al començament de gener, per en Guillem Morey, amo de la coca (vegeu la taula 3).⁷⁹

79. Jaume Martí, servicial de la nau, i els mariners Pere Francesc i Berenguer Pigot no foren contemplats en la primera taxació realitzada a Oristany ni en la seva posterior ratificació. En canvi, foren interrogats pel comissari Jaume de Vallseca. Per les declaracions de Jaume Martí, es pot saber que els pirates li robaren 25 lliures barceloneses i 19 florins que havia obtingut de Bernat Oller, mitjançant un préstec, declaració de Jaume Martí, fol. 48V.

80. «dicta navis cum corredis, fornimentis, apparatibus et armis, nolit, victualibus et alcunes valebat....», declaració de Guillem Morey, amo de la coca, fol. 59.

TAULA 3

Data	Damnificats robatori	Valoració del robatori
1362,2,10	Guillem de Morey, amo de la coca	40.000 sous ⁸⁰
	Pere Anglès, escrivà de la coca	100 lliures (béns, forment i altres mercaderies)
	Guillem Jornet, servicial de la coca	20 lliures
	Jaume Gibert, mariner de Barcelona	30 lliures (caixa, roba, arnesos, armes, una salma de forment i altres béns).
	Bernat de Riba, mariner de Barcelona	70 lliures (forment, arnès, roba i altres béns)
	Romeu Ferrer, mariner de Begues	27 lliures (arnès, caixa, roba, forment, altres mercaderies i lloguer)
	Jaume Maimó, de Barcelona	37 lliures (arnesos, forment, altres béns i lloguer)
	Guillem de Soler, mercader barceloní	140 lliures (forment i altres béns)
	Ferrer Verdaguer, mercader barceloní	542 lliures (roba, arnesos, diners, forment i altres béns)
	Guillem Roig, mariner barceloní	25 lliures (robes, arnesos i lloguer viatge)
	Bernat Oliver i Esteve Oliver, mercaders barcelonins	510 lliures (forment)
1362,3,2	Jaume Pellfort, patró de la nau	380 lliures (vestits, arnesos i altres béns, forment)
	Bernat Oller, mariner de Barcelona	122 lliures, 7 sous i 8 diners (arnesos, caixa amb roba, formatges, forment, diners i lloguer viatge).
	Berenguer Gavet de la casa del comte d'Urgell	16 lliures (caixa amb roba i altres béns).
	Bernat Paloma, mercader barceloní	260 lliures (arnesos, roba, forment i altres mercaderies)

Finalment, el 16 d'octubre de 1362, a casa seva, prop de l'església de Sant Just de la Ciutat Comtal, en presència de Raimon de Tous, procurador dels damnificats, del notari Francesc de Ladernosa i de sis testimonis més, Jaume de Vallseca dictà una sentència en la qual es condemnà Perino de Grimaldi i la seva tripulació pel se-grest i robatori de la coca *Santa Eulàlia*.⁸¹

81. En aquest acte foren presents en qualitat de testimonis: Pere de Mas, d'Igalada, Pere Ulzi-na, Berenguer Roig, escuder Jaume Martí, el jove, i Bernat Llull.

Segons aquesta sentència, Perino de Grimaldi havia de satisfer els imports de la taxació jurada, als quals s'afegí el muntant de 2 sous per lliura. A més a més, l'acusat també havia d'abonar 80 lliures, que corresponien al salari del jutge, dels notaris i dels saigs.⁸²

Gràcies als interrogatoris efectuats per Jaume de Vallseca, es poden conèixer més dades explícites per alguns dels damnificats sobre els agressors de la coca *Santa Eulàlia*. Tretze dels setze interrogatoris realitzats en aquest procés correspongueren testimonis que viatjaven a la coca en el moment del seu assalt i segrest. Per tant, aquesta font reflecteix la informació facilitada per gairebé tota la tripulació.⁸³

Com s'ha pogut constatar amb anterioritat, Perino de Grimaldi era un genovès⁸⁴ força conegut a Oristany.⁸⁵ Pertanyia a la coneguda família genovesa dels Grimaldi, que formava part de la facció güelfa d'aquella ciutat.⁸⁶

L'any 1352, Perino de Grimaldi havia comandat com a general de la senyoria de Gènova seixanta-cinc galeres que assetjaren l'illa de Negroponte. La intervenció de les armades veneciana i catalanoaragonesa provocà la fugida de Perino.⁸⁷

Com altres membres de la seva família també es dedicà al corsarisme. Per aquest fet no és estrany trobar-lo, l'octubre del 1362, exercint com a corsari de la comuna de Florència, comandant diverses galeres i un lleny per atacar l'illa de Giglio i el port de Pisa.⁸⁸

82. Fols.60-63.

83. Recordem que, segons la declaració de Jaume Pellfort, el patró de la *Santa Eulàlia*, la tripulació d'aquesta coca estava conformada per «XVII homes i V infants», declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43. Com s'ha pogut observar amb anterioritat, els tripulants que testificaren en aquest procés, dirigit per Jaume de Vallseca, foren Pere de Pellfort, patró de la coca, Jaume Marí, servicial, Pere Anglès, escrivà, i els mariners Guillem Jornet, Bernat de Riba, Pere Francesc, Bernat Oller, Berenguer Pigot, Romeu Ferrer, Jaume Maimó i Berenguer Gavet. També declararen els mercaders barcelonins Ferrer Verdaguer i Bernat Paloma.

84. «Els agressors genovesos són de tres tipus: capitans i oficials de la comuna, membres de famílies nobles que pertanyen a les faccions güelfes o gibel·lines i pirates o corsaris», M. Rosa MARTÍN i FÀBREGA, «Marques i represàlies a la Corona d'Aragó a l'etapa final de Pere el Cerimoniós (1378-1386)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 14 (2003), pàg. 184.

85. Tot i així, l'únic membre de la tripulació de la *Santa Eulàlia* que en la seva declaració afirmà conèixer Perino de Grimaldi fou Jaume de Pellfort, el patró de l'esmentada nau. Malgrat això, la majoria de les seves respostes en l'interrogatori demostraren que, com els altres testimonis, només explicà el que havia sentit comentar a alguns membres de la tripulació de la galera. Per tant, no es tractava d'una coneixença personal sinó més aviat del fet de tenir una sèrie de referències, probablement fruit d'informacions i rumors.

86. El 1271, els güelfs foren derrotats pels gibel·lins i desterrats de Gènova. Es refugiaren a Lligúria i Provença i s'aliaren amb Carles d'Anjou. A partir de l'any 1299, moltes famílies d'aquest bàndol retornaren a Gènova i ocasionaren l'exili de les famílies gibel·lines. Durant l'època medieval, la rivalitat entre ambdues faccions provocà diversos episodis d'exilis forçats d'ambdues faccions.

87. Jerónimo de ZURITA, *Anales de Aragón*, Libro VIII, capítulo XLVI.

88. «Libro undecimo, capítulo XXVII i XXX», a Matthaei VILLANII eiusque filii Philippi, *Historia ab anno MCCCXLVIII ad annum MCCCXLIV*, dins de Ludovico Antonio MURATORI, *Rerum italicum scriptores: ab anno aerae Christiano quingentesimum a ...*, Mediolani: Typographia Societatis Palatinae in Regia Curia, MDCCXXIX, T.14, pàg. 710-713.

Amb la derrota d'Antonio de Grimaldi, capità general de l'armada genovesa, en aigües sardes l'agost de l'any 1353, s'inicià la pèrdua de poder d'aquesta família dins de la comuna genovesa. Arran d'aquesta desfeta la situació genovesa arribà a ser tan dramàtica que la ciutat demanà la protecció de Milà.⁸⁹

Posteriorment, la situació dels Grimaldi s'agreuà quan el gibel·lí Simone de Bocanegra exercí com a mandatari d'aquesta república. Per això, Perino de Grimaldi vivia entre Niça i Marsella.

A Niça, localitat dependent del regne de Nàpols, Perino de Grimaldi tenia la muller,⁹⁰ «castells e viles»⁹¹ i a la ciutat provençal de Marsella, una «casa e alberch».⁹² Segons la major part dels interrogats, la galera dels agressors havia estat construïda i armada al port de Marsella, on precisament aquesta galera retornà amb la coca *Santa Eulàlia* segrestada.⁹³

En aquesta galera, de la qual cap testimoni mai no en referencià el nom, també hi havia tres germans de Perino de Grimaldi,⁹⁴ dels quals Carloto de Grimaldi fou l'únic identificat pels damnificats.⁹⁵ En els interrogatoris efectuats, també s'esmentà els noms dels genovesos Mantfort i Pere d'Arbre.⁹⁶

89. «Es hora de mediodía cuando el capitán general de la armada genovesa —que el rey no nombra en su historia y Sabélico dice que era Antonio de Grimaldo— ... el capitán de la señoría de Genova se escapó huyendo con diez y siete galeras por no poderle seguir siendo ya la noche oscura. Fue tanto el daño que en esta batalla recibieron los genoveses que no hubo casa principal ni mediana en aquel estado a quien no alcanzase parte de la pérdida, y hubo tanta alteración y turbación en la señoría que tuvieron por perdido no solo lo de la mar pero la ciudad y todo lo demás que tenía en tierra firme; y juzgando que no eran ya poderosas sus fuerzas a resistir no solamente al Rey de Aragón pero a los enemigos que tenían vecinos, de común acuerdo y deliberación se resolvieron tomar por su protector y señor al arzobispo Juan vicecomte señor de Milán y entregarle aquella ciudad y señoría para que él la rigiese y defendiese», Jerónimo de ZURITA, *Anales de Aragón*, Libro X, capítulo LII.

90. Declaració de Bernat Oller, fol. 51v.

91. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43v.

92. Declaració de Jaume Martí, fol. 48.

93. Declaracions de Guillemó Jornet, de Jaume Martí, de Pere Francesc, de Bernat Oller, de Berenguer Pigot, de Romeu Ferrer i de Pere Anglès, fols. 44v, 48, 49v, 51v, 53, 54-54v i 56. Només Jaume Pellfort comentà que la galera havia estat construïda a Marsella i armada a Niça, declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43v. Bernat de Riba fou l'únic testimoni a declarar que l'esmentada embarcació havia estat armada a Niça i Marsella, declaració de Bernat de Riba, fol. 46v.

94. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43v.

95. Als capítols presentats a l'audiència reial, ja s'acusà «Caroloto de Grimaldis» de conduir la coca *Santa Eulàlia* fins al port de Marsella, fol. 40v. «Interro qui.s erat patronus dicte galee et scit quod Peyri de Grimalt, januens, qui aqui era si quart de germans, quorum unus qui vocabatur miçer Karloto Grimalt ascendit in dictam cocham et duxit eam dictam civitatem de Marsilie», declaració de Bernat Oller, fol. 51v.

96. Declaració de Guillemó Jornet, fol. 44v.

Segons les declaracions d'algunes de les víctimes, la tripulació estava constituïda per un còmit provençal⁹⁷ i galiots majoritàriament provençals.⁹⁸ A la galera, els diferents testimonis observaren com s'hissaren diferents banderes,⁹⁹ com la del jutge d'Arborea¹⁰⁰ i la de Grimaldi.¹⁰¹

L'actuació mantinguda per Marià d'Arborea en relació a l'assalt i el segrest de la *Santa Eulàlia* és poc clara i diverses raons indiquen que fou un còmplice força actiu de Perino de Grimaldi. Com s'ha comentat amb anterioritat, Marià d'Arborea s'alià en múltiples ocasions en els genovesos i mantingué una actitud de conspiració reiterada que es reflectí en les múltiples revoltes que encapçalà. El seu objectiu era desempellegar-se de Pere el Cerimoniós i proclamar-se sobirà. A més a més, la presència de la seva bandera a la galera dels Grimaldi pot indicar la utilització d'un estratagema per enganyar al contrincant. També resulta força estrany que el préstec pecuniari concedit per satisfer el rescat no cobrés la totalitat de l'import exigít pels pirates i la poca diligència de Marià d'Arborea i el seu consell davant dels terminis imposats pels segrestadors.

D'altra banda, el fet que la coca fos de Guillem Morey, vicealmirall de l'armada del Principat, contra el qual Perino de Grimaldi i altres membres del seu llinatge havien combatut en nombroses ocasions reforça la hipòtesi que aquest acte de pirateria fou una revenja per enfrontaments ocorreguts amb anterioritat. L'assalt i el segrest de la *Santa Eulàlia* no fou un acte casual, sinó més aviat al contrari. Es tractà d'una actuació piràtica planificada que disposava de la informació i el suport suficients per ser tot un èxit.

Cap dels testimonis interrogats pel comissari Jaume de Vallseca aportà informació sobre el que va succeir a Marsella amb la coca ni amb els béns i les mercaderies robats. Tampoc no es té documentació que provi la concessió d'una marca o represàlia per rescabalar als damnificats. Tot i això, a la tesi doctoral de M. Rosa Martín i Fàbrega dedicada a l'estudi de les marques i represàlies durant els anys 1373-1386, s'han localitzat referències sobre altres atacs realitzats per membres de la família Grimaldi contra embarcacions del Principat.¹⁰²

El complicat context polític que vivia la corona catalanoaragonesa en aquest període obligà Pere el Cerimoniós a bandejar alhora nombrosos conflictes. Per això, és

97. Declaració de Bernat Oller, fol. 51v. Al còmit li era confiada la responsabilitat de la tripulació, Anna UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, pàg. 63.

98. «proençals eren la major partida et alii erant januenses», declaració de Jaume Martí, fol. 48.

99. «Interrogatus quod signum portabatur in dicta galea et dixit que mols viu levar banda», declaració de Jaume Martí, fol. 48.

100. Declaració de Jaume de Pellfort, fol. 43.

101. Declaració de Bernat Oller, fol. 51v.

102. El 1322, Carlo de Grimaldi atacà la coca de Pere des Croses; el 1337, Luciano de Grimaldi agredí la nau d'Arnau Sabastida i el 1342 la coca de Bernat Julià; el 1354, Ambrogio de Grimaldi atacà un lleny de Jaume Alzina, M. Rosa MARTÍN i FÀBREGA, *Marques i represàlies a la Corona d'Aragó. L'etapa final del regnat de Pere el Cerimoniós (1373-1386)*, pàg. 229, 277-278 i 286.

molt plausible que aquesta situació no permetés una resposta contundent a l'atac i se-grest de la *Santa Eulàlia*. La debilitat del Cerimoniós encoratjà enorment les reiterades revoltes del jutge d'Arborea. Així, l'any 1364, Pere el Cerimoniós, «mas cargado el rey de guerras, que de dineros»,¹⁰³ confiscà els béns de la cambra apostòlica i les rendes dels béns eclesiàstics absentistes per pagar les seves tropes. Arran d'aquesta confiscació, el papa Urbà V estigué a punt de desposseir al monarca catalanoaragonès del regne de Sardenya, el qual el tenia com a feu depenent del Papat, i d'excomunicar aquest sobirà. Com és lògic, Marià d'Arborea aprofità aquest context per revoltar-se de nou.¹⁰⁴

La guerra amb Castella no permetia a la corona catalanoaragonesa enviar tropes a Arborea i, per tant, el més assenyat era no respondre a les provocacions del jutge. Així mateix, la situació del güelf Perino de Grimaldi no facilitava gens ni mica que la demanda fos acceptada per la comuna de Gènova.

La guerra de cors ja comportava prou repercussions a l'instable sistema polític de la república i a les seves relacions comercials per respondre favorablement a les requestes presentades per altres estats dels quals havien estat atacades naus mercantils. Una mostra d'això fou la resposta de la comuna genovesa davant les queixes presentades pel dogo venecià arran de l'assalt i robatori de la nau del venecià Sandro Mauro efectuat l'any 1426 per Tommaso Grimaldi.

En aquella ocasió, el Govern genovès cercà una justificació de caire jurídic per demostrar que els pirates no eren ciutadans genovesos i, d'aquesta manera, separar la responsabilitat dels malfactors dels interessos de diversa tipologia que la república genovesa havia de vetllar. Per això, es recordà als venecians que segons els tractats de pau dels anys 1355 i 1381 estipulats entre Gènova i Venècia, la república genovesa no havia de respondre de les accions d'un home genovès de naixement, a qui havia de considerar-se'l un «civis mundi», és a dir, un apàtrida, que, a més a més, havia comandat una nau armada i finançada per Anglaterra.¹⁰⁵

LES MERCADERIES DE LA «SANTA EULÀLIA»

L'anàlisi de les dades exposades a les taules números 2 i 3 de l'anterior apartat, així com les declaracions dels diferents testimonis d'aquest procés judicial, demostren que la coca *Santa Eulàlia* era una embarcació petita,¹⁰⁶ amb una tripulació poc

103. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Catalunya y epilogo breve de los progresos, y famosos hechos de la nacion catalana...*, «Apographa Historica Cathaloniae. Series Historica», II, reimpressió a Barcelona: Editorial Base 2009, vol. II, Llibre XIII, cap. XIII, pàg. 278.

104. Jerónimo de ZURITA, *Anales de Aragón*, Libro IX, capítulo LIII.

105. Enrico BASSO, *Genova: un impero sul mare*, Cagliari: Consiglio Nazionale delle Ricerche/Istituto sui rapporti italo-iberiche, 1994, pàg. 219-243.

106. Les ordenances marítimes d'Alfons el Benigne classifiquen les barques, els llenys i les coques segons la seva capacitat de càrrega, Josep M. MADURELL i MARIMON, «Ordenanzas marítimas de 1331 i 1333», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXI, (1961), pàg. 610-616.

nombrosa i que l'objectiu del seu primer viatge fou bàsicament l'adquisició de blat d'Oristany.¹⁰⁷

El port de la ciutat d'Oristany pertanyia a la judicatura d'Arborea i era l'únic territori sard que tenia excedents cerealístics.¹⁰⁸ És molt probable que els comerciants també aprofitessin aquest viatge per vendre-hi productes tèxtils barcelonins. D'aquí es derivaria també una competència comercial amb els comerciants provençals, que mercadejaven també amb productes tèxtils.

La totalitat de salmes de blat transportades a la *Santa Eulàlia* superaren lleugerament les 600 salmes.¹⁰⁹ Segons la taula 1, en aquesta coca es devien transportar al voltant d'unes 616,5 salmes, és a dir, al voltant d'uns 1713 hectòlitres de forment.¹¹⁰

Com és lògic, els mercaders barcelonins que viatjaven en la coca foren els que adquiriren més blat per transportar-lo a la Ciutat Comtal. Així, els germans Bernat i Esteve Oliver tenien 213 salmes, en Ferrer Verdaguer 202 salmes, en Bernat Paloma 102 salmes i en Guillem de Soler 50 salmes.

La tripulació de la coca també aprofità el viatge per obtenir forment i adreçar-lo a Barcelona. En Pericó Anglès, escrivà de la coca, tenia 34 salmes, en Jaume de Pellfort, patró, 9 salmes; en Bernat Oller, mariner, 50 esterells, o sigui, 6,5 salmes; en Romeu Ferrer, mariner, 2 salmes, i en Jaume Maimó, 1 salma.

En les seves declaracions, altres membres de la tripulació asseguraren haver-ne adquirit sense especificar-ne la quantitat. Probablement, es tractà de petites quantitats com les declarades pel mariner Romeu Ferrer, que havia adquirit «2 salmas de forment que sen portava per obs de casa». En la seva declaració, aquest mariner també comentà que «quilibet marinerorum qui asimili sen portaren poch o molt haberet».¹¹¹

Gràcies la declaració de Julià Mogró, que treballava per al jutge d'Arborea com a venedor, se sap que, «lo centenar de sterels ad mensuram Oristany desconstabant

107. Només el mariner Bernat Oller adquirí nou quintals de formatge, mentre que la majoria de la tripulació, inclosos els mercaders, no especificaren cap altra mercaderia a banda del blat.

108. Marià IV d'Arborea i la seva família participaven activament en la venda de cereal. S'ignora la procedència d'aquest producte, per això se suposa que es conreava a les propietats dels Arborea i/o era fruit d'entrades fiscals, Marco TANGHERONI, *Aspetti dei commercio dei cereali nei paesi della Corona d'Aragona. 1. La Sardegna*, Pisa: Pacini Editore, 1981, pàg. 10.

109. «Sap bé que en la dita cocha havia més DC salmes de forment entre tots... ell ferma a la carta de noliegament per XX salmas e axí era convengut entre.l patró e els mercaders», declaració de Bernat de Riba, f. 47. «Super frumento vero dicte coche dixit se hec scire quod factor vel jutge ut dici audivit vendivit quibusdam mercatoribus Barchinone qui cum dicta cocha ad dictam civitatem Oristany fuerant...aliquam summam frumenti videlicet passats dos mille sterels, quos ut dici audivit in dicta cocha honeraverant pro aportando barcham», declaració de Julià Mogró, fol. 55V.

110. La salma era una mesura de capacitat per a àrids, pròpia de Catalunya i del País Valencià. Equivalia a 4 quarteres de Barcelona, o sigui, a 278 l. «Durant l'edat mitjana la salma era emprada també com a mesura de l'arqueig dels vaixells transportadors de blat ("una nau gran i bona carregava fins a 3000 salmes de blat" (1290)», Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, «Biblioteca de Cultura Catalana», 67, Barcelona: Curial, 1990, pàg. 230-231.

111. Declaració de Romeu Ferrer, fol. 55.

scilicet lo vey XXXI lliures et lo novell XXXIIII lliures alfonsinorum minorum», que cent esterells equivalien a 60 quarteres barcelonines i que el florí era equiparable a 18 lliures barceloneses.¹¹² Malauradament, la documentació consultada no especifica si el blat adquirit a Marià d'Arborea era vell o novell.

A partir de la crisi frumentària de «lo mal any primer»,¹¹³ les autoritats barcelonines posaren tots els mitjans al seu abast per assegurar l'aprovisionament frumentari de la Ciutat Comtal.¹¹⁴ Tot i així, fins i tot en períodes de carestia cerealística, l'aprovisionament frumentari d'àmbit privat superà el municipal.¹¹⁵

A l'època que ens ocupa, l'abastiment frumentari barceloní d'àmbit privat¹¹⁶ actuava mitjançant diferents agents subministradors, entre els quals, com és lògic, destacaren els mercaders.¹¹⁷

Pel que fa al comerç frumentari amb Sardenya, molt inferior en aquest període davant del de Sicília, aquests comerciants utilitzaren diferents mètodes comercials, que es materialitzaren en l'escripturació de contractes de diferent tipologia. Dins d'aquests pactes, hom pot trobar-hi nòlits, com és el cas de l'efectuat amb la coca

112. Declaració de Julià Mogró, fol. 55V.

113. La crisi frumentària del 1333 «significà un tomb en la consciència social de la política bladera i possiblement el trencament d'una política de tendències només especulatives i l'avanç cap a una política d'exigències socials», Eva SERRA i PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», a *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, Barcelona: CSIC, 1988, pàg. 74-75.

114. Juanjo CÁCERES NEVOT, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal de la ciutat de Barcelona (1301-1430)*, tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, 2007; Josefina MUTGÉ i VIVES: «L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336)», *Anuario de Estudios Medievales*, 31-2 (2001), pàg. 649-691; Pere ORTÍ GOST, «El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat 1283-1345», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pàg. 377-423; Pau TUTUSAUS, *Un mal any en la ciutat de Barcelona (1374-1375)*, memòria de llicenciatura inèdita dirigida pel doctor Antoni Riera i Melis, 1986; Sebastià RIERA VIADER, *El mal any primer a Barcelona*, tesi de llicenciatura, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985.

115. Pau TUTUSAUS, *Un mal any en la ciutat de Barcelona (1374-1375)*, pàg. 143.

116. Pel que fa a la procedència dels cereals, d'ultramar destacaren Sardenya i Sicília. De la corona catalanoaragonesa, el regne de València i la ciutat de Saragossa com a centres de distribució cerealístics. I dins del Principat, l'Empordà, el Camp de Tarragona, el comtat d'Urgell, Lleida, el Vallès i Tortosa, SERRA i PUIG, «Els cereals a la Barcelona del segle XIV», pàg. 72-78; Antoni RIERA i MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la baja edad media», a H. R. OLIVA HERMEN i Pere BENITO (eds.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la edad media*, Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 2007, pàg. 125-159; Antoni RIERA i MELIS, «Lo pus greu càrrech e perill que jurats d'aquesta ciutat han és tenir aquella sens fretura de blats». El aprovisionamiento urbano de cereales en las ciudades de la Corona de Aragón durante la baja edad media», a Àngel SESMA i MUÑOZ (director científico), *09 Congreso La Corona de Aragón. La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458. Aspectos económicos y sociales*, «Colección Actas», 75, Saragossa: Gobierno de Aragón, 2009, pàg. 233-277.

117. Pel que es refereix a les senyories laiques i eclesiàstiques, vegeu Montserrat RICHOU i LLIMONA, «Una dècada d'abastament frumentari: Barcelona i la iniciativa privada als anys 70 del segle XIV» (en premsa).

Santa Eulàlia,¹¹⁸ comandes de viatge,¹¹⁹ la formació de companyies o societats,¹²⁰ i la contractació de representants o factors que residien a les àrees productores de cereals.¹²¹

Altres mercaders també aconseguien diferents tipus de cereals de senyoriis laics i eclesiàstics del Principat, mitjançant l'arrendament dels drets a percebre'ls en espècie, conjuntament amb altres censos. Per exemple, el 20 de març de 1365, a canvi de 3.900 sous anyals, Berenguer Cardona, senyor del castell d'Avinyó, efectuà a favor del mercader barceloní Bernat de Fontanelles, l'arrendament per tres anys de «tots censos de diners, de capons, de gallines, de blat, e en qualsevol altre specie sien, e tots agrers e parts de splets, delmes de pa e de vi, e de oli, de carnatge, e de totes altres coses de que es acostumat de reebre delme et tot loçou e joves, batudes e aratges e tota altres rendes, fruits e drets qualsque sien».¹²²

A la baixa edat mitjana, els cereals eren un producte de primera necessitat, perquè conformaven la base alimentària de la major part de la població baixmedieval.¹²³ També eren un producte còmode de transportar per via marítima i fàcil de

118. El 12 de maig de 1357, Joan Lombarda i Romeu d'Olzinelles, mercaders i patrons de la coca *Santa Eulàlia*, llogaren aquesta embarcació i 150 homes de la seva tripulació a Guillem Soler, Guillem Almogàver, Bernat Oliver, Pere de Vilar i Bernat de Sarrià, mercaders de Barcelona. S'havia de viatjar a castell de Càller per adquirir 2.800 salmes de forment amb l'objectiu de transportarlo a Barcelona, Mallorca o València, AHPB, Jaume FERRER, Llibre comú (1353-VI-7/1357-X-18), fols. 106v-108v.

119. Comanda de viatge de 30 lliures per adquirir blat a Sardenya pactat entre Francesc Peris, mercader barceloní, i Joan Estany, de Barcelona, 1363,6,4 AHPB, Jaume BALLESTER, Manuale (1363-I-27/1385-VII-10), fol. 5v.

120. Època de 729 lliures, 17 sous i 2 diners de Joan de Lombarda, mercader barceloní, a favor de Berenguera, vídua de Martí de Vic i al seu fill. Del capital abonat, s'especifica que 3.000 sous correspongueren a blat adquirit a Sardenya. Amb anterioritat, l'any 1346, Joan de Lombarda, Martí de Vic i Bernat de Gornell havien constituït una societat mercantil en la qual havien mercadejat amb cereals, 1361,11, 16 AHPB, Jaume FERRER, Manual (1361-VI-(11)/1362-I-31), fols. 103v-104.

121. La companyia «Mitjavila-Espaher-Puigmodarell» adreçà factors a Càller i a Palerm per comerciar amb el blat. Més endavant també s'hi instal·laren alguns dels socis, Víctor HURTADO, *Els Mitjavila. Una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV*, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», 123, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, pàg. 153-165.

122. AHPB, Francesc de LADERNOSA, Tricesimum tercium capibrevium (1364-XII-4/1365-VI-17), fols. 72v-74v.

123. Per constatar la importància del pa dins la dieta de la població medieval al Principat de Catalunya, vegeu, *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, Barcelona: CSIC, 1988; Antoni RIERA i MELIS, «Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña bajo medieval», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 14/15, pàg. 193-217; Antoni RIERA i MELIS, «Documentación notarial e historia de la alimentación», *Napoli Nobilissima. Rivista di arti figurative, archeologia e urbanistica*, volum XXXIII, fascicles III-VI, (1994), pàg. 121-138; Antoni RIERA i MELIS, «Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Los sistemas alimenticios de los estamentos populares en el Mediterráneo noroccidental en la baja edad media», a *La vida cotidiana en la edad media. VIII Semana de Estudios Medievales de Nájera*, 1998, pàg. 25-46; Antoni RIERA i MELIS, «Pobreza y alimentación en el Mediterráneo Noroccidental en la baja edad media», *XV Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*, Palma de Mallorca: Institut d'Estudis

col·locar en els mercats de les ciutats mediterrànies. Per consegüent es tractava d'una mercaderia molt preuada i que fou objecte de nombrosos robatoris corsaris i piràtics. Com és lògic, aquests atacs i robatoris sovintejaven en els diferents circuits de les rutes comercials mediterrànies. Per aquest fet, Mollat qualifica el corsarisme i la pirateria com a activitats «parasites du commerce».¹²⁴

Els atacs corsaris o piràtics contra naus que fornien territoris deficitaris de cereals, com fou el cas del Principat de Catalunya, podien provocar greus problemes d'aprovisionament a aquestes zones.

L'atac de naus frumentàries fou un dels objectius principals de la guerra de cors baixmedieval. En aquestes actuacions, a més del valor econòmic de les captures es pretenia crear problemes d'abastiment frumentari als territoris enemics. Per això, fou una tàctica molt utilitzada per desgastar als rivals. Tot sovint, la manca de cereals provocava una carestia dels productes frumentaris, si no s'aconseguia aquest producte d'altres mercats. Com és evident, una carestia frumentària afectava els altres sectors productius i s'originava una crisi general que repercutia en àmplies capes socials. Aquesta situació era molt temuda per les autoritats, ja que podia desencadenar aldarulls i protestes socials.

El bloqueig de ports i les captures de naus adreçades a l'aprovisionament frumentari de zones deficitàries de cereals agreujaren la situació d'aquestes àrees en moments de crisi frumentària com les sofertes al Principat de Catalunya durant els anys 1333 i 1374-1375.

Per cloure, només cal assenyalar que gràcies a l'estudi del procés judicial originat arran de l'assalt i el segrest de la coca *Santa Eulàlia* s'han pogut reconstruir d'una manera detallada aquests fets i se'ls ha relacionat amb aspectes tan importants com la guerra, el comerç i l'aprovisionament frumentari barceloní de la baixa edat mitjana.

Balearics, 1986; Antoni RIERA i MELIS, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la baja edad media»; Antoni RIERA i MELIS, «“Lo pus greu càrrech e perill que jurats d'aquesta ciutat han és tenir aquella sens fretura de blats”», pàg. 233-277.

124. Michel MOLLAT, «Guerre de course et piraterie à la fin du moyen âge : aspects économiques et sociaux. Position des problèmes», pàg. 479.